

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.1.783

UDK 316.34:159.947.5-057.875

Primljeno: 22. 02. 2024.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

**Ruženka Šimonji Černak, Mila Beljanski, Mia Marić,
Dejan Đorđić, Ilona Kočvarová, Joanna Wnęk-Gozdek**

SOCIO-DEMOGRAFSKE RAZLIKE U AKADEMSKOJ MOTIVACIJI STUDENATA¹

U ovom radu je prikazano istraživanje učenja kod studenata kroz socio-demografske varijable akademske motivacije. Cilj istraživanja predstavljalo je utvrđivanje statistički značajnih razlika u nekim dimenzijama akademske motivacije (unutrašnja motivacija, spoljašnja motivacija i amotivacija) kod studenata u odnosu na varijable iz socio-demografskog domena (pol, starost ispitanika i obrazovni nivo). Uzorak je bio prigodan, 1711 ispitanika iz četiri države: Slovačke, Češke, Srbije i Poljske, koji su uključeni u neki od nivoa formalnog obrazovanja, od osnovnih studija, do doktorskih studija. Obuhvaćeni su ispitanici oba pola, muškog 20,7%, dok je ženskih ispitanika bilo zastupljeno 79,3%, starosti u rasponu od 18 do 61 godine (AS=25.4). Rezultati ove studije su pokazali da postoje značajne razlike u dimenzijama akademske motivacije u odnosu na dob ispitanika, pol i obrazovni nivo. Ovo istraživanje je pokazalo da je unutrašnja motivacija manje razvijena kod mlađih uzrasnih grupa i onih nižeg obrazovnog nivoa. Rezultati su pokazali relativno izbalansiran odnos unutrašnje i spoljašnje motivacije kod ženske populacije, za razliku od osoba muškog pola.

Ključne reči: socio-demografske determinante; unutrašnja motivacija; spoljašnja motivacija; amotivacija; učenje odraslih

1 Članak je nastao kao rezultat rada na projektu „Development of new andragogical diagnostic approaches and interventions of the adult docility phenomenon“ – DANUBE - 2020-1-SK01-KA204-078313.

1. UVOD

Savremena zapadna društva suočena su, sa jedne strane, sa ubrzanim tehnološkim promenama, a sa druge demografskom činjenicom starenja stanovništva. Određivanje mogućnosti i granica ljudskog razvoja je pitanje koje se iz te situacije nameće. U poslednje vreme ove i slične društvene promene uticale su na potrebu za razvojem društva znanja, kao i potrebu za podsticanjem celoživotnog učenja. U okviru ovakvog koncepta, učenje osoba koje se obrazuju i povećanje ulaganja u ljudski kapital, odnosno u obrazovanje jedan je od glavnih prioriteta politike razvijenih zemalja (Jukić & Ringel 2013).

Osobe koje se obrazuju okreću se znanju i učenju kako bi se uspešno nosili sa promenama i opstali u društvu. Istraživanja su dovela do oblikovanja nekoliko teorija učenja studenata i odraslih osoba, a posebno je proučavano učenje odraslih sa stanovišta karakteristika i motivacije učenika (Gorges & Kandler 2012; Kalenda & Kočvarová 2022; Merriam & Baumgartner 2020). U fokusu interesa bile su razlike koje postoje u učenju dece i odraslih (studenata), jer je odraslo doba kvalitativno različito od detinjstva. Stoga nas je zanimalo da istraživanjem utvrdimo razlike u akademskoj motivaciji studenata sa obzirom na sociodemografske karakteristike (pol, starost ispitanika i obrazovni nivo).

Motivacija za učenje je široko prepoznata kao značajna i kod odraslih ispitanika, ne samo kod dece i adolescenata, jer poboljšava napredovanje u karijeri, podstiče profesionalni razvoj (Kočvarová et al. 2024). Jedna od najdominantnijih teorija u oblasti motivacije danas je teorija samoodređenja (SDT). Daje veoma širok teorijski okvir i primenjuje se u različitim oblastima: obrazovanje, poslovanje, sport, politika, zdravlje, pa tako je našla svoju primenu i u oblasti visokoškolskog obrazovanja. Teorija samodeterminacije motivaciju posmatra kao složen i višestruk psihološki fenomen. Prema ovoj teoriji postoji više tipova motivacije: amotivacija, spoljašnja motivacija i unutrašnja motivacija. Mogu se predstaviti na kontinuumu samoodređenja i locirane su u zavisnosti od lokusa kontrole potkrepljenja (Ryan & Deci 2000a,b). Oblici motivacije nisu nepromenljivi već se pod povoljnim okolnostima mogu menjati u pozitivnom pravcu, prema unutrašnjoj motivaciji. Motivisano ponašanje se u okviru kontinuumu samodeterminacije kreće od potpunog odsustva autonomije i kontrole, na levom kraju, koje je karakteristično za stanje amotivisanosti, preko četiri prelazna vida regulacije ponašanja sa izraženom autonomijom i osećajem kontrole u manjoj ili većoj meri, u osnovi spoljašnje ili ekstrinzične motivacije, sve do uspostavljanja potpune autonomije i kontrole, na desnom kraju, što karakteriše

unutrašnju ili intrinzičnu motivaciju, u svom punom obimu. Intrinzična motivacija se nalazi u osnovi samodeterminišućih ponašanja.

U najpoznatiju i najčešće upotrebljavanu Skalu za merenje akademske motivacije AMS (Academic motivation scale – Vallerand et al. 1993; Vallerand et al. 1999), koja je korišćena i u ovom istraživanju, implementiran je tripartitni model unutrašnje motivacije. U ovom modelu izdvajaju se sledeće vrste unutrašnje motivacije: intrinzična motivacija za saznanjem, intrinzična motivacija za postignućem i intrinzična motivacija za stimulacijom. Intrinzična motivacija za saznanjem definiše se kao zadovoljstvo i prijatnost koje osoba doživljava tokom učenja, istraživanja, saznavanja i razumevanja novih stvari. Intrinzična motivacija za postignućem podrazumeva aktivnost individue u sopstvenom okruženju radi dostizanja određenih ciljeva. Intrinzična motivacija za stimulacijom prisutna je kod osoba koje se angažuju u nekoj aktivnosti samo da bi iskusile senzacije, poput zadovoljstva i zabave.

Motivacija za učenje je često ispitivana kod studenata i odraslih osoba u kontekstu socio-demografskih varijabli kao što su pol, životna dob, obrazovanje, pri čemu je najčešće korišćena Skala AMS (Novotný et al. 2019; van Rhijn 2012). Na uzorku odraslih osoba svrstanih u kategoriju ne-tradicionalnih učenika (NTS, non-traditional student) je potvrđen visok nivo intrinzične motivacije. Osim toga, uzrast je značajan faktor koji određuje tipove ekstrinzične motivacije (Fazey & Fazey 2001). Stariji ispitanici su imali viši nivo introjektovane samoregulacije, a mlađi viši nivo identifikovane samoregulacije. Istraživanje na NTS u Češkoj (Novotný et al. 2019) je pokazalo da NTS studenti imaju značajno više sve tipove intrinzične motivacije, u odnosu na tradicionalne studente na fakultetima. U istraživanju Gorgesa i Kandlera (2012) došlo se takođe do rezultata da su odrasli ispitanici više unutrašnje motivisani nego deca i adolescenti. Generalno, stariji adolescenti imaju nižu motivaciju za školske sadržaje i slabiji školski uspeh (Šakan 2023). Negativan trend pada unutrašnje motivacije se zaustavlja oko 16. godine i nakon toga raste. Spoljašnja motivacija blago opada sa uzrastom. Istraživanja su pokazala da postoje razlike u akademskoj motivaciji u odnosu na pol, i to u korist ženskog pola (Gardner et al. 2022; Trogrlić, Šarčević, Vasić 2013; Vaculíková, Kalenda, Kočvarová 2021). Na uzorku odraslih ispitanika u SAD se pokazalo da među odraslim ispitanicima postoje razlike u odnosu na pol, gde su žene više unutrašnje motivisane za učenje nego muškarci. Kod muškaraca je primetan viši nivo spoljašnje motivacije, dok su neka istraživanja pokazala da su žene više usmerene na porodicu, a manje na profesionalni život (Rubenson 2018; Vaculíková, Kalenda, Kočvarová 2021). Kada se motivacija posmatra kao generalna mera spremnosti za učenje ona je uobičajeno viša kod devojaka nego kod mladića i devojke imaju više skorove na autonomnoj motivaciji.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Osnovni cilj istraživanja je bio da se utvrde razlike u akademskoj motivaciji studenata s obzirom na socio-demografske karakteristike. Od socio-demografskih faktora u obzir su uzeti pol, starost ispitanika i obrazovni nivo, a od dimenzija akademske motivacije – unutrašnja motivacija, operacionalizovana kroz tri dimenzije: motivacija za znanjem, motivacija za postignućem i motivacija za iskustvom stimulacije; zatim spoljašnja motivacija, takođe predstavljena kroz tri posebne dimenzije: ekstrinzična regulacija, introjektovana (usvojena) regulacija i identifikovana (poistovećena) regulacija, kao i amotivacija.

Zadaci istraživanja:

1. ispitati da li postoji statistički značajana razlika u dimenzijama akademske motivacije sa obzirom na pol ispitanika;
2. ispitati da li postoji statistički značajana razlika u dimenzijama akademske motivacije sa obzirom na starost ispitanika;
3. ispitati da li postoji statistički značajana razlika u dimenzijama akademske motivacije sa obzirom na obrazovni nivo ispitanika.

Hipoteze istraživanja:

1. Pretpostavlja se da postoji statistički značajna razlika u dimenzijama akademske motivacije sa obzirom na pol.
2. Očekuje se da postoji razlika u dimenzijama akademske motivacije između starijih (30-65 godina) i mlađih ispitanika (18-30 godina).
3. Pretpostavlja se da postoji statistički značajna razlika u dimenzijama akademske motivacije prema nivou obrazovanja ispitanika.

2.2. Uzorak

Uzorak prigodne vrste činilo je 1711 ispitanika iz četiri države: Slovačke, Češke, Srbije i Poljske. Obuhvaćeni su ispitanici muškog i ženskog pola, starosti u rasponu od 18 do 61 godine ($AS=25.4$; $SD=7.25$). Svi ispitanici su uključeni u neki od nivoa formalnog obrazovanja, od osnovnih studija, do doktorskih studija. Struktura uzorka u odnosu na pojedine socio-demografske varijable data je u Tabeli 1. Ispitanici su podeljeni u dve starosne grupe, jedna obuhvata ispitanike od 18 do 29 godina, a druga

ispitanike od 30 do 64 godine. Razlog za ovakvu podjelu ispitanika je to što su autori validacione studije prilikom utvrđivanja faktorske strukture i metrijske invarijantnosti koristili se ovakvom podjelom uzorka po kriterijumu starosti i utvrdili skalarnu invarijantnost i stabilnu faktorsku strukturu u ova dva poduzorka (Kočvarová et al. 2024).

Tabela 1 – Struktura uzorka

Varijabla	Grupa	n	%
Pol	Muški	355	20.7
	Ženski	1356	79.3
Uzrast	18-29	1414	82.6
	30-64	297	17.4
Obrazovni nivo	Srednja škola	479	28.0
	Osnovne studije	807	47.2
	Master ili magistarske studije	350	20.5
	Doktorske studije	75	4.4
Država	Češka	514	30.0
	Slovačka	511	29.9
	Srbija	410	24.0
	Poljska	276	16.1

2.3. Instrument

Za prikupljanje podataka o motivaciji ispitanika za fakultetsko obrazovanje primenjena je *Skala akademske motivacije* (Academic Motivation Scale, AMS-C-28; Vallerand et al. 1992). Skala se sastoji od 28 stavki, koje su ponuđeni odgovori na inicijalno pitanje: „Zašto idete na fakultet?“ Zadatak ispitanika je da izrazi stepen svog slaganja sa svakom od 28 stavki (odgovora na inicijalno pitanje) putem sedmostepene skale Likertovog tipa (od „uopšte se ne slažem“ do „slažem se u potpunosti“). Primeri stavki su: „Jer osećam ispunjenost i zadovoljstvo dok učim nove stvari“, „Da bih kasnije imao bolju platu“, „Da dokažem sebi da sam sposoban da dobijem fakultetsku diplomu“, „Iskreno, ne znam; zaista osećam da gubim vreme na fakultetu“ i drugi. Istraživanjem sprovedenim na uzorku kanadskih studenata potvrđena je sedmofaktorska struktura ove skale (Vallerand et al. 1992). Faktori od kojih se sastoji su:

- tri faktora ekstrinzične (spoljašnje) motivacije: ekstrinzična regulacija, introjektovana (usvojena) regulacija i identifikovana (poistovećena) regulacija;
- tri faktora intrinzične (unutrašnje) motivacije: motivacija za znanjem, motivacija za postignućem i motivacija za iskustvom stimulacije;
- amotivacija.

Za prevod instrumenta sa engleskog jezika korišćena je procedura povratnog prevoda (Brislin 1970, 1986).

Faktorska struktura instrumenta je potvrđena u validacionoj studiji koju su sproveli Kočvarová et al. (2024). Naime, sedmofaktorsko rešenje je potvrđeno kao rešenje sa najboljim indikatorima fita na celokupnom uzorku (CFI=0.933; TLI=0.923; RMSEA=0,059), kao i na uzorku u Srbiji (CFI=0.921; TLI=0.908; RMSEA=0,069), Češkoj (CFI=0.933; TLI=0.922; RMSEA=0,062), Slovačkoj (CFI=0.936; TLI=0.926; RMSEA=0,058) i Poljskoj (CFI=0.881; TLI=0.861; RMSEA=0,075). Rezultati metrijske invarijantnosti pokazuju da postoji ostvarena skalarna invarijantnost za pol (CFI=0.926; Δ CFI=-0,001; TLI=0.920; RMSEA=0,042) i starost u dve kategorije od 18-29 godina i od 30 do 64 godine (CFI=0.921; Δ CFI=-0,005; TLI=0.914; RMSEA=0,044) i time ukazuje da je moguće testiranje razlika u srednjim vrednostima između grupa u kojima je testirana metrijska invarijantnost (Kočvarová et al. 2024).

Za prikupljanje opštih informacija o ispitanicima korišćen je *Socio-demografski upitnik* kojim su se prikupili podaci o polu, godinama starosti, obrazovnom nivou i zemlji iz koje dolaze.

2.4. Procedura istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u prvom kvartalu 2022. godine. Ispitanici su elektronski popunjavali instrument putem linka na kome se nalazila Skala akademske motivacije, kao i opšta pitanja o polu, starosti, najvišem završenom nivou obrazovanja i državi u kojoj žive. Za popunjavanje skale bilo je potrebno između pet i deset minuta. Pre popunjavanja opšteg upitnika i skale ispitanicima su predočene informacije da je istraživanje anonimno i da će podaci biti korišćeni u istraživačke svrhe.

2.5. Statistička obrada podataka

Statistička obrada podataka urađena je u statističkom paketu IMB SPSS verzija 26.0. Za prikaz prikupljenih podataka korišćene su deskriptivne statističke mere (frekvencije, procenti, aritmetička sredina, standardna devijacija, minimalne i maksimalne vrednosti) dok su za obradu podataka korišćeni t test za nezavisne uzorke i jednofaktorska analiza varijanse (ANOVA) sa LSD naknadnim testom. T test je parametrijska tehnika za poređenje razlika u srednjim vrednostima između dve grupe, a za koji su prethodna istraživanja pokazala da je robustan na nebalansirane uzorke (Warner 2012) i nenormalnost distribucije podataka (Skovlund & Fenstad 2001).

3. REZULTATI

Tabela 2. Deskriptivni pokazatelji dimenzija akademske motivacije

	N	Min.	Max.	AS	SD	Sk.		Ku.
Intrinzična motivacija za znanjem	1711	1,00	7,00	5,15	1,37	-,659 (.06)	-,09 (.12)	
Intrinzična motivacija za postignućem	1711	1,00	7,00	4,62	1,42	-,36 (.06)	-,44 (.12)	
Intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije	1711	1,00	7,00	4,54	1,48	-,31 (.06)	-,59 (.12)	
Ekstrinzična motivacija - identifikovana	1711	1,00	7,00	5,40	1,19	-,85 (.06)	,52 (.12)	
Ekstrinzična motivacija - introjektovana	1711	1,00	7,00	4,40	1,57	-,37 (.06)	-,67 (.12)	
Ekstrinzična motivacija - spoljašnja regulacija	1711	1,00	7,00	4,98	1,38	-,65 (.06)	-,06 (.12)	
Amotivacija	1711	1,00	7,00	2,22	1,36	1,19 (.06)	,68 (.12)	

U Tabeli 2 su dati deskriptivni pokazatelji za ispitivane varijable za celokupan uzorak na kome će se raditi i dalje analize. Vrednosti spoljoštenosti i zakrivljenosti distribucije ukazuju da je distibucija podataka u dozvoljenom rasponu od ± 2 , te se može smatrati da ne odstupa od normalne distribucije i mogu se koristiti parametrijske analize.

Poređenjem poduzoraka muških i ženskih ispitanika utvrđeno je da se oni statistički značajno razlikuju na sledećim faktorima: intrinzična motivacija za postignućem, ekstrinzična motivacija – introjektovana, ekstrinzična motivacija – identifikovana i amotivacija (Tabela 3). Žene imaju više vrednosti intrinzične motivacije za postignućem, introjektovane ekstrinzične motivacije, identifikovane ekstrinzične motivacije, dok muškarci imaju viši nivo amotivacije.

Tabela 3. Razlike u akademskoj motivaciji u odnosu na pol

Skala	Pol	N	AS	SD	t	df	p
Intrinzična motivacija za znanjem	Muški	355	5.07	1.29	-1.400	586.466	.162
	Ženski	1356	5.18	1.39			
Intrinzična motivacija za postignućem	Muški	355	4.42	1.35	-2.982	1709	.003
	Ženski	1356	4.67	1.43			
Intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije	Muški	355	4.56	1.42	.349	1709	.727
	Ženski	1356	4.53	1.50			
Ekstrinzična motivacija – identifikovana	Muški	355	5.24	1.21	-2.811	1709	.005
	Ženski	1356	5.45	1.19			
Ekstrinzična motivacija – introjektovana	Muški	355	4.12	1.56	-3.825	1709	.000
	Ženski	1356	4.47	1.56			
Ekstrinzična motivacija - spoljašnja regulacija	Muški	355	4.95	1.41	-.435	1709	.664
	Ženski	1356	4.99	1.37			
Amotivacija	Muški	355	2.37	1.43	2.356	1709	.019
	Ženski	1356	2.18	1.34			

Za potrebe poređenja akademske motivacije kod ispitanika različite starosne dobi, celokupan uzorak je podeljen na dve grupe: ispitanike od 18 do 29 godina i ispitanike od 30 do 64 godine. Statistički značajne razlike utvrđene su u odnosu na starost ispitanika na sledećim faktorima: intrinzična motivacija za znanjem, intrinzična motivacija za postignućem, intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije, ekstrinzična motivacija – introjektovana, ekstrinzična motivacija – spoljašnja regulacija i amotivacija (Tabela 4). Na sva tri faktora intrinzične motivacije (za znanjem, za postignućem i za iskustvom stimulacije) stariji ispitanici su imali više prosečne vrednosti akademske motivacije od mlađih. Nasuprot tome, mlađi ispitanici su pokazali više nivoa ekstrinzične motivacije (introjektovane motivacije i spoljašnje regulacije), kao i viši nivo amotivacije od starijih ispitanika.

Tabela 4. Razlike u akademskoj motivaciji u odnosu na starost

Skala	Starosna grupa	N	AS	SD	t	df	p
Intrinzična motivacija za znanjem	Mlađa (18-29 god.)	1414	5.06	1.37	-6.601	1709	.000
	Starija (30-64 god.)	297	5.62	1.28			
Intrinzična motivacija za postignućem	Mlađa (18-29 god.)	1414	4.56	1.40	-4.062	1709	.000
	Starija (30-64 god.)	297	4.92	1.44			
Intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije	Mlađa (18-29 god.)	1414	4.45	1.48	-5.526	1709	.000
	Starija (30-64 god.)	297	4.97	1.44			
Ekstrinzična motivacija - identifikovana	Mlađa (18-29 god.)	1414	5.41	1.18	.562	1709	.574
	Starija (30-64 god.)	297	5.37	1.29			
Ekstrinzična motivacija – introjektovana	Mlađa (18-29 god.)	1414	4.45	1.55	2.732	1709	.006
	Starija (30-64 god.)	297	4.18	1.65			
Ekstrinzična motivacija - spoljašnja regulacija	Mlađa (18-29 god.)	1414	5.02	1.35	2.549	402.459	.011
	Starija (30-64 god.)	297	4.78	1.50			
Amotivacija	Mlađa (18-29 god.)	1414	2.27	1.37	3.190	1709	.001
	Starija (30-64 god.)	297	1.99	1.30			

Ispitivanju razlika u akademskoj motivaciji u odnosu na obrazovni nivo prethodila je podela uzorka u četiri podgrupe, formirane prema najvišem završenom obrazovnom nivou: završena srednja škola, osnovne studije, master ili magistarske studije i doktorske studije. Utvrđene su statistički značajne razlike u akademskoj motivaciji između poduzoraka ispitanika različitog obrazovnog nivoa na sledećim faktorima: intrinzična motivacija za znanjem, intrinzična motivacija za postignućem, intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije, introjektovana ekstrinzična motivacija i amotivacija (Tabela 5).

Tabela 5. Razlike u akademskoj motivaciji u odnosu na obrazovni nivo

Skala	Obrazovni nivo	N	AS	SD	F	df	p
Intrinzična motivacija za znanjem	Srednja škola	479	5,04	1,37	18,314*	3	.000
	Osnovne studije	807	5,04	1,39			
	Master ili magistarske studije	350	5,42	1,26			
	Doktorske studije	75	5,89	1,15			
Intrinzična motivacija za postignućem	Srednja škola	479	4,44	1,40	9,647	,000	.000
	Osnovne studije	807	4,59	1,44			
	Master ili magistarske studije	350	4,78	1,37			
	Doktorske studije	75	5,28	1,19			
Intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije	Srednja škola	479	4,19	1,50	26,416	3	.000
	Osnovne studije	807	4,52	1,47			
	Master ili magistarske studije	350	4,88	1,37			
	Doktorske studije	75	5,48	1,29			
Ekstrinzična motivacija - identifikovana	Srednja škola	479	5,37	1,21	2,505	3	,058
	Osnovne studije	807	5,40	1,22			
	Master ili magistarske studije	350	5,37	1,14			
	Doktorske studije	75	5,77	1,14			
Ekstrinzična motivacija – introjektovana	Srednja škola	479	4,56	1,56	5,065	3	.002
	Osnovne studije	807	4,43	1,54			
	Master ili magistarske studije	350	4,18	1,60			
	Doktorske studije	75	4,10	1,61			
Ekstrinzična motivacija - spoljašnja regulacija	Srednja škola	479	5,05	1,35	1,970	3	,116
	Osnovne studije	807	5,00	1,37			
	Master ili magistarske studije	350	4,83	1,40			
	Doktorske studije	75	4,92	1,56			
Amotivacija	Srednja škola	479	2,34	1,41	6,948*	3	.000
	Osnovne studije	807	2,25	1,35			
	Master ili magistarske studije	350	2,10	1,35			
	Doktorske studije	75	1,77	1,03			

* Korišćen je Welch test koji je robusan na nejednakost varijansi koja je utvrđena za sve varijable,
 a u odnosu na obrazovni nivo.

Naknadnim testom ispitano je koje podgrupe se međusobno statistički značajno razlikuju u nivou akademske motivacije na pomenutim faktorima. Intrinzična motivacija za znanjem najviša je kod ispitanika sa završenim doktorskim studijama. Njihova motivacija je statistički značajno viša od intrinzične motivacije za znanjem ispitanika sa nižim nivoima obrazovanja (master/magistarskim studijama $p=.007$; osnovnim studijama $p=.000$ i srednjom školom $p=.000$). Ispitanici sa master ili magistarskim studijama imaju viši nivo intrinzične motivacije za znanjem od ispitanika sa završenim osnovnim studijama ($p=.000$) i onih koji su završili srednju školu ($p=.000$).

Kada je reč o faktoru intrinzična motivacija za postignućem, utvrđen je isti obrazac razlika između podgrupa kao u slučaju intrinzične motivacije za znanjem. Intrinzična motivacija za postignućem ispitanika koji su završili doktorske studije je viša nego kod ispitanika koji imaju završene master/magistarske ($p=.005$), osnovne studije ($p=.000$) ili srednju školu ($p=.000$). Ispitanici čije je prethodno obrazovanje na nivou master ili magistarskih studija pokazali su viši nivo motivacije od ispitanika sa završenim nižim nivoima studija (osnovne studije $p=.045$ ili srednja škola $p=.001$).

Za faktor intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije utvrđene su statistički značajne razlike između svih obrazovnih kategorija ispitanika međusobno. Ispitanici sa završenim doktorskim studijama imaju viši nivo motivacije od ispitanika sa master/magistarskim ($p=.001$), osnovnim studijama ($p=.000$) i srednjom školom ($p=.000$). Nadalje, intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije izraženija je kod ispitanika koje su završile master ili magistarske studije nego kod onih čije je prethodno obrazovanje na nivou osnovnih studija ($p=.000$) ili srednje škole ($p=.000$). Ispitanici sa završenim osnovnim studijama pokazali su višu motivaciju za iskustvom stimulacije nego oni sa završenom srednjom školom ($p=.000$), čija je intrinzična motivacija za iskustvom stimulacije najniža u našem uzorku.

U domenu introjektovane ekstrinzične motivacije, naši rezultati su pokazali da ispitanici sa završenom srednjom školom imaju viši nivo motivacije od ispitanika sa završenim master/magistarskim studijama ($p=.000$) i doktorskim studijama ($p=.018$), dok ispitanici koji imaju završene osnovne studije imaju viši nivo motivacije od ispitanika sa završenim master ili magistarskim studijama ($p=.013$).

Kada je reč o amotivaciji, dobijeni rezultati ukazuju da ispitanici sa završenom srednjom školom imaju viši nivo amotivacije od ispitanika sa završenim master ili magistarskim studijama ($p=.010$) i doktorskim studijama ($p=.001$), dok ispitanici koji imaju završene osnovne studije imaju viši nivo amotivacije od ispitanika sa završenim doktorskim studijama ($p=.002$).

5. DISKUSIJA

Akademski motivacija predstavlja značajnu odrednicu spremnosti osobe za učenje (Kočvarová et al. 2024; Merriam & Baumgartner 2020; Šakan 2023). Realizovano istraživanje imalo je za cilj da ispita razlike u izraženosti dimenzija Skale akademske motivacije – AMS (Vallerand et al. 1992) kao instrumenta za merenje motivacije u akademskom kontekstu, s obzirom na socio-demografske varijable – pol, starost i obrazovni nivo ispitanika. Dobijeni rezultati ovog istraživanja su potvrdili polazne istraživačke pretpostavke prositekle iz teorije samoodređenja (Deci & Ryan 2002; Deci & Ryan 2012) i nalaza prethodnih studija koje su se bavile socio-demografskim faktorima povezanim s razlikama u nivoima akademske motivacije na različitim uzrastima, a posebno kod osoba iznad 18 godina starosti koje se obrazuju na različitim nivoima studija (Fazey & Fazey 2001; Gardner et al. 2022; Gorgesa & Kandler 2012; Merriam & Baumgartner 2020; Novotný et al. 2019; van Rhijn 2012). Rezultati ove studije su pokazali da postoje razlike u izraženosti ispitivanih dimenzija akademske motivacije – unutrašnje motivacije, spoljašnje motivacije i amotivacije, kod ispitanika koji učestvuju u procesu obrazovanja, a s obzirom na njihovu starost, pol, kao i trenutni obrazovni nivo.

Kada je reč o starosnoj dobi ispitanika, dimenzije intrinzične motivacije – za znanjem, postignućem i iskustvom stimulacije su se pokazale izraženijim kod starijih u odnosu na mlađu grupu ispitanika, dok su dimenzije ekstrinzične motivacije – introjektovana motivacija i spoljašnja regulacija, kao i amotivacija, više izražene kod mlađih ispitanika. Dobijeni nalazi govore da su stariji ispitanici dominantno podstaknuti unutrašnjom motivacijom, tj. željom za sticanjem znanja radi samog znanja, potrebom samoaktualizacije i razvojem svojih ličnih potencijala, te traganjem za novim stimulusima i neistraženim područjima interesovanja (Deci & Ryan 2012; Merriam & Baumgartner 2020; Šakan 2023; Vallerand et al. 1992). Za razliku od njih, mlađi ispitanici su pretežno ekstrinzično motivisani, pa kod njih prevladava motiv da kroz postizanje akademskih rezultata potvrde sopstvenu vrednost, kako sebi samima, tako i svojoj okolini, pri čemu ih primarno vodi motiv socijalnog napredovanja i priznanja, te odupiranje negativnoj slici o sebi i osećaju krivice zbog neuspeha. Izražena spoljašnja regulacija govori o tome da su mlađi ispitanici usmereni u velikoj meri premčba spoljašnjim materijalnim nagradama, kao što su pronalčbaženje bolje plaćenog posla nakon završenog fakulteta, a time i postizanje višeg materijalnog standarda i sl. (Kočvarová et al. 2024; Ryan & Deci 2020; Šakan 2023; Vallerand et al. 1992; Vizek-Vidović & Vlahović-Štetić 2007). Donekle

zabrinjava nalaz da je kod mladih ispitanika izraženija i amotivacija, koja govori o tome da neretko ne vide svrhu učenja, usavršavanja i razvoja svojih akademskih kompetencija.

Ovakvi nalazi su u skladu sa postavkama teorije samoodređenja (Deci & Ryan 2012; Ryan & Deci 2020; Vallerand et al. 1992), kao i nalazima prethodnih studija (Fazey & Fazey 2001; Gardner et al. 2022; Gorgesa & Kandler 2012; Merriam & Baumgartner 2020; Šakan 2023; van Rhijn 2012), i mogu se tumačiti u svetlu specifičnih karakteristika starosnog doba u kome se nalaze dve grupe ispitanika (mlađi 18-29 i stariji 30-64 god.). Naime, u starijem dobu se već očekuje da se osoba pozicionirala u domenu svog profesionalnog razvoja (Jukić & Ringel 2013; Merriam & Baumgartner 2020; Vizek-Vidović & Vlahović-Štetić 2007) i da je njena želja za daljim, kontinuiranim usavršavanjem podstaknuta upravo težnjom ka ličnom razvoju i ostvarivanjem individualnih potencijala, te željom za novim izazovima. Za razliku od starije populacije, mladi tek treba da donesu prave odluke oko izbora profesije. Neretko su upravo pod pritiskom i očekivanjima drugih osoba iz okoline (roditelji, vršnjaci), te napredovanje u akademskoj sferi ima ulogu zadovoljenja ovih očekivanja, ali značajno doprinosi i definisanju njihove slike o sebi (Gardner et al. 2022; Gorgesa & Kandler 2012; Kočvarová et al. 2024; Šakan 2023). Materijalni status ima za njih posebnu vrednost, jer tek treba da se izbere za njega, a akademsko napredovanje može tome da doprinese, naročito kada se uzme u obzir aktuelni sistem vrednosti, gde se neretko fokus stavlja na materijalnu stranu. Nedostatak motivacije kod mladih može biti posledica pogrešnih odluka u početnom odabiru buduće profesije, kojom će se baviti ukoliko uspešno završe svoj proces studiranja, kao i visokih i ponekad nedostižnih standarda u sticanju odgovarajućih kompetencija, neuspeha na studijama, frustrirajućih i neispunjenih očekivanja drugih i nedovoljnog poznavanja ličnih interesovanja i afiniteta u ovom razvojnom dobu (Fazey & Fazey 2001; Kalenda & Kočvarová 2022; Novotný et al. 2019; van Rhijn 2012).

Kada su u pitanju utvrđene polne razlike, ovde nalazi prethodnih studija nisu sasvim jednoznačni (Boeren 2011; Rubenson 2018; Vaculíková et al. 2021), iako određeni pokazatelji govore da sam akademski konteskt u određenoj meri više odgovara ženskom polu, te da su devojčice još od ranih školskih dana usmerenije, savesnije i efikasnije u ostvarivanju školskog uspeha (Gardner et al. 2022; Trogrlić et al. 2013; Vaculíková et al. 2021), te je moguće da je otuda amotivacija nešto izraženija kod muškaraca. Svakako treba imati u vidu da je uzorak činilo više ispitanika ženskog pola, pa ove nalaze iz tog razloga treba uzimati sa određenim oprezom. Kod ženskih ispitanika se pokazalo da je izraženija unutrašnja motivacija

za postignućem, kao i spoljašnja introjektovana i identifikovana motivacija, što govori o tome da žene više teže ka ostvarenju ličnih potencijala, pri čemu su svesne njihove koristi u profesiji i izgradnji buduće karijere. Pored toga, istovremeno se vode težnjom da kroz sticanje akademskih kompetencija izgrade pozitivnu sliku o sebi i da dobiju društveno uvažavanje i priznanje (Deci & Ryan 2012; Gardner et al. 2022; Ryan & Deci 2020; Vaculíková et al. 2021).

U domenu razlika u izraženosti obuhvaćenih aspekata unutrašnje i spoljašnje akademske motivacije kod ispitanika različitog obrazovnog nivoa, ovde su nalazi takođe u skladu sa postavkama teorije samoodređenja (Deci & Ryan 2002; Ryan & Deci 2020; Vallerand et al. 1992) i prethodnim studijama (Merriam & Baumgartner 2020; Novotný et al. 2019; van Rhijn 2012). Naime, utvrđeno je da ispitanici višeg obrazovnog nivoa imaju razvijeniju unutrašnju motivaciju za znanjem, postignućem i iskustvom stimulacije. Prema tome može se pretpostaviti da osobe kojima je znanje samo po sebi svrha, koje teže za samoaktualizacijom i realizacijom sopstvenih kapaciteta, te su stalno vođene željom za učenjem i stimulirajućim sadržajima i aktivnostima u saznoj sferi, imaju tendenciju ka kontinuiranoj edukaciji, pa tako postižu i bolje akademske rezultate i efikasnije završavaju više nivoe obrazovanja (Kočvarová et al. 2024; Merriam & Baumgartner 2020). Ipak, s obzirom da je u okviru ove studije utvrđeno isključivo postojanje razlika u akademskoj motivaciji s obzirom na nivo obrazovanja, te da nisu ispitivane potencijalne uzročno-posledične relacije stepena obrazovanja i akademske motivacije, ovu pretpostavku je potrebno proveriti dodatnim istraživanjima. Kod osoba sa nižim nivoima obrazovanja akademska motivacija je ekstrinzične prirode i ogleda se prvenstveno u težnji za ličnim dokazivanjem sebi i svojoj okolini. Dakle, ovakve osobe svrhu učenja i obrazovanja vide pretežno u tome da sebe dožive u boljem svetlu i da ih okolina percipira vrednim uvažavanja i poštovanja. Očekivano, kod osoba nižeg akademskog nivoa, prisutnija je i amotivacija, odnosno, nisko vrednovanje svrhe učenja i usavršavanja, što je vrlo verovatno i doprinelo tome da ranije odustanu od postizanja akademskih ciljeva i samim tim ne završe više obrazovne nivoe (Kalenda & Kočvarová 2022; Merriam & Baumgartner 2020).

6. ZAKLJUČAK

Ova studija je u teorijskom smislu potvrdila postavke teorije samoodređenja (Deci & Ryan 2002). U istraživačkom domenu njen doprinos se ogleda u otkrivanju razlika u izraženosti unutrašnjih i spoljašnjih dimenzija Skale akademske motivacije (AMS),

s obzirom na ispitivane socio-demografske faktore, kao i potvrđivanju vrednosti ovog instrumenta u domenu merenja različitih aspekata akademske motivacije odraslih. U praktičnom smislu dobijeni rezultati daju smernice o tome na koje aspekte akademske motivacije odraslih treba delovati sa ciljem osnaživanja različitih grupa, posebno mladih i onih nižeg obrazovnog nivoa.

Kada je reč o ograničenjima realizovanog istraživanja, ona se odnose prvenstveno na strukturu prigodnog uzorka, u kojoj je značajno zastupljenija bila ženska populacija, kao i mlađa starosna grupa ispitanika koji se obrazuju, tako da bi kroz buduća istraživanja bilo svrsishodno proveriti postojanje dobijenih razlika u nivoima unutrašnje i spoljašnje akademske motivacije, na ujednačenom uzorku ispitanika, prvenstveno u pogledu polne i starosne strukture. Takođe, kada se radi o istraživačkom nacrtu i primenjenim metodama statističke analize, zaključke možemo izvoditi isključivo u domenu postojanja razlika u nivoima odgovarajućih aspekata unutrašnje i spoljašnje motivacije, a s obzirom na obučene socio-demografske varijable (pol, starosno doba i obrazovni nivo ispitanika). Sa svrhom prevazilaženja ovog vida ograničenja kroz buduća istraživanja bi bilo preporučljivo primeniti statističke metode ispitivanja korelacionih odnosa i predikcije varijabli, a po mogućnosti realizovati i odgovarajući eksperimentalni nacrt radi utvrđivanja potencijalnih uzročno-posledničnih relacija između socio-demografskih faktora koji se mogu proširiti tako da obuhvate i druge činioce iz tog domena, sa jedne strane, i unutrašnje i spoljašnje akademske motivacije osoba koje učestvuju u obrazovnom procesu, sa druge strane.

Rezultati su pokazali relativno izbalansiran odnos unutrašnje i spoljašnje motivacije kod ženske populacije, dok bi kroz buduća istraživanja bilo svrsishodno dodatno ispitati strukturu akademske motivacije kod osoba muškog pola. Kako je ovo istraživanje pokazalo da je unutrašnja motivacija manje razvijena kod mladih uzrasnih grupa i onih nižeg obrazovnog nivoa, pri čemu kod njih dominira spoljašnja motivacija, uz izraženiju amotivaciju, nameću se praktične implikacije istraživanja da je od najranijeg uzrasta kod dece i mladih različitim edukativnim programima i aktivnostima nužno razvijati unutrašnju motivaciju za učenje. Takođe, osobe nižeg obrazovnog nivoa potrebno je motivaciono osnaživati da se formalnim i neformalnim putem dalje edukuju i usavršavaju, u cilju kontinuiranog razvoja svojih kompetencija.

LITERATURA

1. Boeren, Ellen (2011), "Gender differences in formal, non-formal and informal adult learning", *Studies in Continuing Education*, 33(3), 333-346.
2. Brislin, Richard W. (1970), "Back-Translation for Cross-Cultural Research", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), 185–216.
3. Brislin, Richard W. (1986), "The wording and translation of research instruments", In: W. J. Lonner & W. Berry (Eds.), *Field methods in cross-cultural research*, SAGE Publications, Inc., 137–164.
4. Deci, Edward L., Richard M. Ryan (2002), *Handbook of self-determination research*, University of Rochester Press, Rochester, NY
5. Deci, Edward L., Richard M. Ryan (2012), "Motivation, personality, and development within embedded social contexts: An overview of self-determination theory", *The Oxford Handbook of Human Motivation*, 85-107.
6. Fazey, Della M. A., John A. Fazey (2001), "The potential for autonomy in learning: Perceptions of competence, motivation and locus of control in first-year undergraduate students", *Studies in Higher Education*, 26(3), 345–361.
7. Gardner, Alexander C., Maietta Heather, Philip D. Gardner, Niki Perkins (2022), "Postsecondary Adult Learner Motivation: An Analysis of Credentialing Patterns and Decision Making Within Higher Education Programs", *Adult Learning*, 33(1), 15-31.
8. Gorges, Julia, Christian Kandler (2012), "Adult's learning motivation: Expectancy of success, value, and the role of affective memories", *Learning and Individual Differences*, 22(5), 610-617.
9. Jukić, Renata, Jagoda Ringel (2013), "Cjeloživotno učenje – put ka budućnosti", *Andragoški glasnik*, 17(1), 25-35.
10. Kalenda, Jan, Ilona Kočvarová (2022), "Why do not they participate? Reasons for non-participation in adult learning and education from the viewpoint of self-determination theory", *Journal of European Research of Learning and Education of Adults*. Pre-published, 1-16.
11. Kočvarová, Ilona, Jan Kalenda, Jitka Vaculíková, Zuzana Neupauer, Ruženka Černak Šimonji, Anna Š.Włoch, (2024), "Adaptation and validation of the academic motivation scale for higher education across four Eastern European countries", *Higher Education Quarterly*, 00, e12510. _
12. Merriam, Sharan B., Lisa M. Baumgartner (2020), *Learning in Adulthood. A Comprehensive Guide*, John Wiley & Sons

13. Novotný Petr, Karla Brücknerová, Libor Juhaňák, Katarína Rozvadská (2019), "Driven to be a non-traditional student: measurement of the Academic Motivation Scale with adult learners after their transition to University", *Studia paedagogica*, 24(2), 109-135.
14. Rubenson, Kjell (2018). *Conceptualizing Participation in Adult Learning and Education: Equity Issues*, In: Milana, Marcella, Sue Webb, John Holford, Richard Waller, Peter Jarvis (eds.), "The Palgrave International Handbook on Adult and Lifelong Education and Learning", Palgrave Macmillan, London
15. Ryan, Richard M., Edward L. Deci (2000a), "Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions", *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67.
16. Ryan, Richard M., Edward L. Deci (2000b), "Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being", *American Psychologist*, 55, 68-78.
17. Ryan, Richard M., Edward L. Deci (2002), "An overview of self-determination theory: an organismic dialectical perspective", In: E. L. Deci & R. M. Ryan (Eds.), *Handbook of self-determination research*, University of Rochester Press, Rochester, NY, 3-36.
18. Ryan, Richard M., Deci, Edward L. (2020), "Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions", *Contemporary Educational Psychology*, 61, article 101860.
19. Skovlund, Eva, Grete U. Fenstad (2001), "Should we always choose a non-parametric test when comparing two apparently nonnormal distributions?", *Journal of Clinical Epidemiology*, 54, 86-92.
20. Šakan, Dušana (2023), *Motivacija za učenje: teorije, istraživanja i primena*, Fakultet za pravne i poslovne studije "Dr Lazar Vrkatić", Novi Sad
21. Trogrlić Aleksandra, Dušana Šarčević, Aleksandar Vasić (2013), "Pol, školski uspeh i motivacija za školsko učenje", *Pedagoška stvarnost*, 2, 332-350.
22. Vaculíková, Jitka, Jan Kalenda, Ilona Kočvarová (2021), "Hidden gender differences in formal and non-formal adult education", *Studies in Continuing Education*, 43(1), 33-47.
23. Vallerand, Robert J., Luc G. Pelletier, Marc R. Blais, Nathalie M. Briere, Caroline Senecal, Evelyne F. Vallieres (1992), "The Academic Motivation Scale: A measure of intrinsic, extrinsic, and amotivation in education", *Educational and Psychological Measurement*, 52, 1003-1017.

24. Vallerand, Robert J., Luc G. Pelletier, Marc R. Blais, Nathalie M. Briere, Caroline Senecal, Evelyne F. Vallieres (1993), "On the assessment of intrinsic, extrinsic, and amotivation in education: evidence on the concurrent and construct validity of the Academic Motivation Scale", *Educational and Psychological Measurement*, 53, 159-172.
25. Vallerand, Robert J., Luc G. Pelletier, Marc R. Blais, Caroline Senecal, Evelyne F. Vallieres (1999), "The academic motivation scale: a measure of intrinsic, extrinsic, and amotivation in education", *Educational and Psychological Measurement*, 52, 1003-1017.
26. van Rhijn, Tricia (2012), *An investigation of mature students' motivation to attend university*, Proceedings of the Canadian Society for the Study of Higher Education (CSSHE). Annual Conference, 28 to 30 May 2012, Waterloo, Ontario, 346-353.
27. Vizek-Vidović, Vlasta, Vesna Vlahović-Štetić (2007), "Model učenja odraslih i profesionalni razvoj", *Ljetopis socijalnog rada*, 14(2), 283-310.
28. Warner, Rebecca (2012), *Applied statistics: From bivariate through multivariate techniques (2nd ed.)*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA

SOCIO-DEMOGRAPHIC DIFFERENCES OF ACADEMIC MOTIVATION IN STUDENTS

Summary:

This paper reviews the research of learning in students through socio-demographic determinants of academic motivation. The goal of this research was to determine statistically significant differences in some dimensions of academic motivation (internal motivation, external motivation and amotivation) in students in relation to variables from the socio-demographic domain (sex, age and education level of the respondents). The sample was apparent, 1711 respondents from four countries: Slovakia, Czechia, Serbia and Poland which are involved in some of the levels of formal education, from undergraduate, to doctorate. Respondents of both sexes were included, 20.7% were male, while 79.3% were female, ages ranging from 18 to 61 years ($AS=25.4$). The results of this study show that there are significant differences in the dimensions of academic motivation in relation to age, sex and education level of the respondents. This research has shown that internal motivation is less developed in younger age groups and those of lower educational levels. The results showed a relatively balanced relationship between internal and external motivation in women, which is not the case with men.

Key words: socio-demographic determinants; internal motivation; external motivation; amotivation; adult learning

Adrese autora

Authors' address

Ruženka Šimonji Černak
Univerzitet u Novom Sadu
Pedagoški fakultet u Somboru
Katedra za društvene nauke Republika Srbija
ruzenka.simonji@uns.ac.rs

Mila Beljanski
Univerzitet u Novom Sadu
Pedagoški fakultet u Somboru
milabelj@ums.ac.rs

Mia Marić
Univerzitet u Novom Sadu,
Pedagoški fakultet u Somboru
mia.maric@pef.uns.ac.rs

Dejan Đorđić
Univerzitet u Novom Sadu
Pedagoški fakultet u Somboru
dejan.djordjic@uns.ac.rs

Ilona Kočvarová
Tomas Bata University in Zlín
Faculty of Humanities
Research Centre of FHS
kocvarova@utb.cz

Joanna Wnęk-Gozdek
University of the National Education Commission, Krakow
joanna.wnek-gozdek@up.krakow.pl